

התנהגות חזקיהו ודורו לאחר המהפכה הדתית

עם עלייתו לשלטון ביצע חזקיהו מהפכה דתית משמעותית של חזרה לעבודת ה'. הוא חידש את עבודת בית המקדש, ניתץ את הבמות, סילק את עבודת האלילים ועשה פסח גדול. בספרי מלכים ודברי הימים מתוארת המהפכה כמושלמת, והמלך מתואר כאחד הצדיקים.¹ ספרים אלו מתייחסים בהערכה רבה למהפכה זו: "וַיַּעַשׂ הַיְיָשׁוּר בְּעֵינֵי ה' כְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה דָּוִד אָבִיו" (מל"ב י"ח, ג), "וַיַּעַשׂ כְּזֹאת יְחִזְקִיָּהוּ בְּכֹל יְהוּדָה וַיַּעַשׂ הַטּוֹב וְהַיְיָשׁוּר וְהָאֱמֻנָה לְפָנֵי ה' אֱלֹהָיו" (דה"ב ל"א, כ). המהפכה נחשבת מושלמת עד כדי כך שאמרו חז"ל: "בדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו עם הארץ. מגבת ועד אנטיפרס ולא מצאו תינוק ותינוקת, איש ואשה, שלא היו בקיאים בהלכות טומאה וטהרה" (סנהדרין צד ע"ב), והנה, לאחר ביצוע המהפכה מרשימה זו בא על יהודה סנחריב מלך אשור וגרם הרס וסבל לעם. נשאלת השאלה: אם העם חזר בתשובה והתנהג כראוי, מדוע התרגשה עליו צרה זו?

כתשובה לשאלה זו יש האומרים שהמהפכה הדתית שהנהיג חזקיהו והתנהגות חזקיהו והעם לאחר מכן היו רחוקות משלמות: ההתנהלות בין אדם לחברו הייתה גרועה ביותר, המלך לא שמע להנחיית הנביא ישעיהו שלא למרוד באשור, ולא הייתה אמונה של ממש בה'. טענות אלו מתבססות בעיקר על ארבע הנחות מרכזיות:

- א. הנבואות במיכה א'-ג' ובישעיהו א', המבקרות באופן חריף את המצב החברתי והרוחני ביהודה, נאמרו על תקופת חזקיהו שלאחר המהפכה הדתית ובסמיכות למסע סנחריב.
- ב. גם בישעיהו כ"ב וכ"ט מופיעה ביקורת קשה כנגד חזקיהו ובני דורו.
- ג. הנבואה התנגדה למרד חזקיהו באשור, כפי שעולה ממקומות שונים בישעיהו (כ"ב; ל'-ל"א).
- ד. מהנבואה המבשרת על עלייתו העתידית של חזקיהו לשלטון (ישעיהו ט', ו; י"א, א-ה) נראה כי ניתן לו מנדט לעסוק במשפט ובצדקה בלבד, והעיסוק בעניינים מדיניים וביטחוניים אינו בסמכותו כלל.²

1. ראו: מל"ב י"ח, ג-ו; דה"ב כ"ט-ל"א.

2. ראו למשל: ע' חכם, **פירוש דעת מקרא לספר ישעיהו**, ירושלים תשמ"ד, סיכום לפרק א'; י' שרלו, **יראה ללבב**, תל אביב 2007, עמ' 67-95; ב' לאו, **ירמיהו – גורלו של חוזה**, תל אביב 2010, עמ' 30;

במבט ראשון, טענות אלו נראות רחוקות מאוד מרוח הכתובים. כך למשל:

1. הקורא בספרי מלכים ודברי הימים מקבל את הרושם הברור שעל תקופת חזקיהו עד לאחר מפלת סנחריב כתובים דברים לשבח חזקיהו ולשבח העם בלבד, ללא שום השגה וביקורת (למעט נושא ביקור המשלחת הבבלית). עורכי ספרים אלו והנביאים לא היססו לבקר את העם ואת מנהיגיו – גם הטובים שבהם – כאשר היה צורך בכך. כך מבקרים עורכי ספרים אלו ועורך ספר ישעיהו את חזקיהו על ש'גבה לבו' ועל אירוח המשלחת הבבלית.³ לעומת זאת, אין בספרי מלכים ודברי הימים שום ביקורת מפורשת על חזקיהו ועל העם בתקופה שלפני מסע סנחריב. להפך: רק תשבחות על המהפכה הדתית.⁴
2. כשחזקיהו מבקש את עזרת הנביא ישעיהו כנגד מצור סנחריב ואיומי רבשקה, ישעיהו איננו בא בביקורת כלשהי על חזקיהו או על העם ובדרישה לחזרה בתשובה, אלא מבטיח מיד הצלה נסית.⁵
3. כשישעיהו מבשר לחזקיהו בעקבות חוליו: "צו לְבִיתְךָ כִּי מֵת אֶתָּה וְלֹא תִחְיֶה" (מל"ב כ', א), חזקיהו מתפלל ואומר: "אָנָּה ה' זָכַר נָא אֶת אֲשֶׁר הִתְהַלַּכְתִּי לְפָנֶיךָ בְּאֶמֶת וּבְלִבָּב שְׁלֵם וְהַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ עָשִׂיתִי" (שם, ג). על מה הוא מדבר? אם המצב החברתי היה כה רע, כפי שמנסים לומר, וחזקיהו לא נשמע להנחיות ישעיהו, כיצד הוא יכול לומר דברים אלו? כיצד תגובת ה' המידית היא "שְׁמַעְתִּי אֶת תְּפִלָּתְךָ רְאִיתִי אֶת דְּמָעֹתֶיךָ הַנְּנִי רָפָא לְךָ" (שם, ה)? מדוע אין דרישה לתיקון ההתנהגות הגרועה לפני הבטחת הרפואה והענקת חמש עשרה שנות חיים?

לאור המתואר בספרי מלכים ודברי הימים, קשה לקבל את דברי המאשימים את חזקיהו ודורו בעברות חמורות לאחר המהפכה הדתית. מתאימים כאן דברי הרב יעקב מדן בהקשר אחר: "לא נוכל לקבל אפשרות שהמקראות יותירו אותנו בפער כה גדול בין המשתמע מקריאתם לבין מה שאירע באמת".⁶

במאמר זה אראה שהביקורת על חזקיהו והמהפכה שלו אינה מוצדקת. כדי להוכיח את טענתי אדון כאן בפירוט בטיעונים שהועלו כנגד חזקיהו ובני דורו. טיעונים אלו, שנזכרו בקיצור לעיל, מופיעים באריכות בספרו של הרב יובל שרלו **יראה ללבב** (לעיל, הערה 2), ולהלן אנסה להפריכם אחד לאחד. אשתמש כבסיס לדיון בספרו של הרב

¹ בן נון וב' לאו, **ישעיהו – כציפורים עפות**, תל אביב 2013, עמ' 232-251, 279-284.

³ ראו: מל"ב כ', טז-יח; ישעיהו ל"ט; דה"ב ל"ב, כה.

⁴ ראו גם: ח' תדמור, ערך 'חזקיהו', **אנציקלופדיה מקראית** ג, ירושלים 1965, טור 99; ג' גליל, **עולם התנ"ך – מלכים ב**, תל אביב 1994, עמ' 150; הנ"ל, **עולם התנ"ך – דברי הימים ב**, תל אביב 1995, עמ' 240-241.

⁵ ראו: מל"ב י"ט, ו-ז; ישעיהו ל"ז, ו-ז.

⁶ **ידן ובת-שבע – החטא, העונש והתיקון**, אלון שבות תשס"ב, עמ' 17.

שרלו, מכיוון שהוא היחיד שמצאתי שמביא באופן מסודר ומפורט את הנימוקים לטענותיו. אתחיל בדיון בזמן של נבואות מיכה א'-ג' וישעיהו א'. לאחר מכן אדון בביקורת המושמעת על ידי ישעיהו בנבואותיו שבפרקים כ"ב וכ"ט-ל"א. לבסוף אדון ביחס הנבואה למרד נגד אשור.

כאמור, מטרת מאמר זה היא להראות שהביקורת שהועלתה כנגד חזקיהו ודורו אינה עולה בקנה אחד עם פשט הכתובים ועם הרוח העולה מהם, ושיש אפשרות סבירה ביותר לבאר את הכתובים כך שאינם מבקרים את חזקיהו, את מעשיו ואת רוב בני דורו. נקודת המוצא של מאמר זה היא התפיסה היהודית המסורתית האומרת שספרי התנ"ך נכתבו ונערכו בהתאם למתואר בבבא בתרא יד ע"ב - טו ע"א, "שהם כתובים ברוח הקודש"⁷, ושכל הכתוב בכל ספרי התנ"ך הנו אמתי ומדויק, ללא שום מגמתיות זרה.

א. מיכה א'-ג'

הטענה הנשמעת היא שפרקים א'-ג' במיכה, שבהם מתואר מצב חברתי קשה ביותר, נאמרו בימי מסע סנחריב.⁸ אין ספק שהדברים (לפחות פרק ג') נאמרו בתקופת חזקיהו, כפי שנאמר במפורש בספר ירמיהו.⁹ הרב שרלו מניח, בצדק לדעתי, ששלושת הפרקים הם נבואה אחת או לפחות נבואות שנאמרו בתקופה סמוכה. טענתו היא שהמסע המתואר בפרק א', ט-יג הנו מסע סנחריב, ומכאן שכל הנבואות הללו נאמרו בתקופה זו. אולם קשה לקבל עמדה זו מכמה סיבות:

1. מיכה מדבר במפורש על פשעי שומרון וישראל (א', ה; ג', ח) ופונה אל "כְּאֲשֵׁי יַעֲקֹב וּקְצִינֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל" (ג', א, ט).¹⁰ משמע שממלכת ישראל עדיין קיימת. בתחילת הנבואה אומר מיכה: "...וּמִי בְּמֹת יְהוּדָה הֲלוֹא יְרוּשָׁלַם" (א', ה). אם מדובר בימי מסע סנחריב, מה לנו "בְּמֹת יְהוּדָה"? אלו נהרסו כבר בתחילת המהפכה, ואין בשום מקום טענה שהייתה נסיגה מהמהפכה הדתית של חזקיהו. מדוע מזכיר הנביא דברים שתוקנו כבר? המסקנה היא שבזמן אמירת הנבואה עדיין היו במות בירושלים. כלומר, אנו לפני המהפכה או בתחילתה.
3. מיכה מדבר במפורש על חורבן שומרון בעתיד: "וְשָׁמְתִי שְׁמֹרֹן לְעֵי הַשָּׂדֶה" (א', ו). כלומר, הנבואה נאמרה לפני חורבן ממלכת ישראל.
4. "עַד הַיָּרֵשׁ אָבִי לְךָ" (א', טו) – רד"ק מסביר ש"הַיָּרֵשׁ" שיבוא לתקוף הוא סנחריב. משמע שלדעתו הנבואה נאמרה עוד בימי קודמיו של סנחריב, ולא בימי סנחריב.

7. הרמב"ם, ספר מורה הנבוכים, חלק ב פרק מה.

8. ראו: שרלו (לעיל, הערה 2), עמ' 72-75, 90-95; בן נון ולא (לעיל, הערה 2), עמ' 244-247.

9. ראו: ירמיהו כ"ו, יח.

10. צריך לשים לב שבמיכה א', ה הנביא מגדיר במפורש ש'יעקב' הוא 'שומרון', כלומר ממלכת ישראל.

5. הנביא אומר: "אֶז יִזְעָקוּ אֶל ה' וְלֹא יַעֲנֵה אוֹתָם וַיִּסְתֵּר פְּנֵיו מֵהֶם בְּעֵת הַהִיא כַּאֲשֶׁר הִרְעוּ מֵעַלְלֵיהֶם" (ג', ד). פסוק זה אינו יכול להיאמר על ממלכת יהודה של חזקיהו, שהרי הקב"ה נשמע לתפילתם והצילם מיד אשור. מתאים לומר פסוק זה על ממלכת ישראל העומדת להיחרב, מה שאומר שוב שהנבואות בפרקים אלו נאמרו לפני חורבן ישראל.

6. נכון שמדברי הזקנים בתקופת ירמיהו ברור שנבואת מיכה נאמרה בתקופת חזקיהו. אולם אם נדייק בדבריהם נלמד גם מתי בדיוק נאמרו הדברים. כך אומרים הזקנים:

הַקִּמַּת הַמִּתְהוּ חִזְקִיָּהוּ מִלְדָּה יְהוּדָה וְכָל יְהוּדָה הֲלֹא יָרָא אֶת ה' וַיַּחַל אֶת פְּנֵי ה' וַיִּנְחָם ה' אֶל הָרָעָה אֲשֶׁר דָּבַר עֲלֵיהֶם... (ירמיהו כ"ו, יט).

משמע שלאחר הנבואה באה חזרה בתשובה, שהיא המהפכה הדתית של חזקיהו.¹¹ הדברים נאמרו אם כן בתחילת מלכות חזקיהו, לפני המהפכה או בתחילתה.

באשר למסע האשורי המתואר בפרק א', ט-יג, אין סיבה להניח שהוא מסע שנחריב דווקא. האשורים עשו מספר מסעות מלחמה כנגד כל ממלכות האזור, כולל ישראל, פלשתים ויהודה של ימי אחז.¹² ייתכן שהנביא מתאר כאן את הסבל הנובע ממסעות אלו באופן כללי, ולא מסע ספציפי. אפשרות אחרת היא שהנביא, המדבר לפני חורבן ישראל, מתאר כאן מסע עתידי אפשרי של אשור כנגד יהודה החוטאת, כהמשך מידי לכיבוש שומרון.¹³ אפשר גם שהנביא אמנם מתאר כאן את מסע שנחריב, אבל זהו חזון נבואי על אירוע עתידי ולא אירוע שהתרחש כבר, שכן הנבואה מתחילה בהכרזה "כִּי הִנֵּה ה' יֵצֵא מִמְּקוֹמוֹ" (א', ג). "יֵצֵא" בעתיד, ועדיין לא יצא.

ואם נשאל, על מה אומר הנביא: "כִּי אָנוּשָׁה מִכּוֹתֶיהָ כִּי בָּאָה עַד יְהוּדָה נִגַּע עַד שְׁעַר עֲמִי עַד יְרוּשָׁלַם" (א', ט)? וכי הייתה מכה ביהודה בתקופה זו, לפני בוא שנחריב? התשובה היא – כן, היו מכות בימי אחז שיהודה עדיין סבלה מהן. בדברי הימים מתואר לחץ אשורי על יהודה בימי אחז.¹⁴ בנוסף, חזקיהו אומר במפורש בתחילת מלכותו, כשהוא קורא לעם לחזור בתשובה ולהשתתף במהפכה שלו, שלאחר ש"מָעְלוּ אֲבֹתֵינוּ וְעָשׂוּ הָרַע בְּעֵינֵי ה'... גַּם סָגְרוּ דְלֹתוֹת הָאוֹלָם" (דה"ב כ"ט, ו-ז), מעשים שנעשו

11. רד"ק מבאר שהחזרה בתשובה כאן מתייחסת לחטא שגרם למחלתו ולמותו הצפוי של חזקיהו (דה"ב ל"ב, כד-כו). אולם תיאור החטא שגרם למחלה, "כִּי נָבְהָ לְבוֹ" (שם, כה), אינו נראה מתאים למתואר בנבואת מיכה.

12. ראו למשל: ח' תדמור, 'ימי בית ראשון ושיבת ציון', בתוך: ח"ה בן ששון (עורך), **תולדות עם ישראל**, תל אביב 1969, עמ' 136, 143; י' אהרוני, **אטלס כרטא לתקופת המקרא**, ירושלים 1974, מפות 147, 149.

13. ראו: ש' ורגון, **ספר מיכה – עיונים ופירושים**, רמת גן תשנ"ד, עמ' 46.

14. ראו: דה"ב כ"ח, כ-כא.

התנהגות חזקיהו ודורו לאחר המהפכה הדתית

על ידי אחז,¹⁵ "וַיְהִי קֶצֶף ה' עַל יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם וַיִּתְּנֵם לְזוּעָה [לְזַעֲנָה קְרִי] לְשִׁמָּה וְלִשְׂרָקָה כְּאֲשֶׁר אַתֶּם רְאִים בְּעֵינֵיכֶם. וְהִנֵּה נִפְלוּ אַבֹּתֵינוּ בְּחָרֵב וּבְנֵינוּ וּבְנוֹתֵינוּ וְנִשְׁנוּ בְּשִׁבְי עַל זֹאת" (שם, ח-ט).

ניתן אם כן לסכם ולומר שנבואות מיכה א'-ג' נאמרו בימי חזקיהו, אולם ממש בתחילת מלכותו, לפני המהפכה או בתחילתה, ולבטח לפני חורבן ישראל בשנה השישית למלכותו. סביר שהנבואה שבפרקים אלו נאמרה ממש בימי מלכותו הראשונים של חזקיהו כדי לעודד את המלך ואת העם לחזור בתשובה ולבצע את המהפכה הדתית. אין בנבואה זו כדי ללמד על בעיות בהתנהגות המלך והעם לאחר המהפכה.

ב. ישעיהו א'

הטענה שנבואת פרק א' בישעיהו נאמרה על תקופת חזקיהו ועל מסע סנחריב¹⁶ מתבססת על תיאור הסבל של יהודה יחד עם תיאור חטאי העם הכוללים חטאים בבית המקדש:

אַרְצְכֶם שְׁמָמָה עֲרִיכֶם שְׂרָפוֹת אֲשֶׁר אֲדַמְתֶּכֶם לְנַגְדְּכֶם זָרִים אֲכָלִים אֶתְּהָ וּשְׁמָמָה כְּמִהַפְּכַת זָרִים. וְנוֹתְרָה בַת צִיּוֹן כְּסִסְכָּה בְּכָרֶם כְּמַלּוּנָה בְּמִקְשָׁה כְּעִיר נְצוּרָה... לָמָּה לִי רַב זְבָחֵיכֶם יֹאמֶר ה' שְׁבַעְתִּי עֲלוֹת אֵילִים וְחָלַב מְרִיאִים וְדָם פְּרִים וּכְבָשִׁים וְעִתּוּדִים לֹא חִפְצָתִי. כִּי תָבֹאוּ לְרֵאוֹת פָּנָי מִי בְקֶשׁ זֹאת מִיָּדְכֶם רָמַס חֲצִרִי. לֹא תוֹסִיפוּ הִבִּיא מִנְחַת שְׁוֹא קִטְרֹת תוֹעֵבָה הִיא לִי חֲדָשׁ וְשִׁבְתָּ קְרָא מְקָרָא לֹא אוֹכֵל אֲנִי וְעֶצְרָה (פס' ז-יג).

סבל וייסורים בעקבות כיבושי זרים היו הן בימי אחז הן בימי חזקיהו, אולם, הועלתה הטענה שבית המקדש ננטש בתקופת אחז ולא היה פעיל, ולכן לא ייתכן שתיאורי העבודה בבית המקדש יהיו מימי אחז. מכאן, לכאורה, שהפרק היה חייב להיאמר בתקופת מסע סנחריב. אולם, ישנם מספר נימוקים כנגד טענה זו:

1. לפי המסופר בספר מלכים לא נראה כלל שהמקדש ננטש בימי אחז, ולבטח לא בתקופת המלחמה והסבל שהיו בראשית ממלכת אחז. לאחר שנחלץ ממלחמה זו בנה אחז מזבח בסגנון המזבח שבדמשק בתוך מתחם בית המקדש. המזבחות המקוריים הושארו שם ורק הוזזו ממקומם, והשימוש בהם הופחת.¹⁷ בהוראות המלך לתפעול המקדש נאמר במפורש:

15. ראו: מל"ב ט"ז, ב-ד, י-יח; דה"ב כ"ח, ב-ד, כב-כה.
16. ראו: חכם (לעיל, הערה 2); שרלו (לעיל, הערה 2), עמ' 75-77, 90-95; לאו (לעיל, הערה 2); בן נון ולא (לעיל, הערה 2), עמ' 279-284. ראו גם: י' הופמן, **עולם התנ"ך – ישעיהו**, תל אביב 1995, עמ' 20; 21, p. 21, Minneapolis 1991, H. Wildberger, *Isaiah 1-12: a commentary*.
17. ראו: מל"ב ט"ז, י-יד.

ויצוהו [נִצְוָה קרי'] הַמֶּלֶךְ אָחִיז אֶת אוֹרְיָה הַכֹּהֵן לֵאמֹר עַל הַמִּזְבֵּחַ הַגָּדוֹל הַקָּטָן אֶת עֶלְת הַבֶּקֶר וְאֶת מִנְחַת הָעֶרֶב וְאֶת עֶלְת הַמֶּלֶךְ וְאֶת מִנְחָתוֹ וְאֶת עֶלְת כָּל עַם הָאָרֶץ וּמִנְחָתָם וְנִסְפִיָּהֶם וְכָל דָּם עֲלֶיהָ וְכָל דָּם זָבַח עָלָיו תִּזְרַק וּמִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת יִהְיֶה לִּי לְבִקֹּר (מל"ב ט"ז, טו).

הקרבנות היו אותם קרבנות כבעבר, אלא שחלקם הוקרב על המזבח החדש. ברור מהכתוב שגם בתקופה שלאחר ההצלה ממתקפת ארם וישראל העם המשיך לבוא למקדש ולהביא קרבנות. נכון שבספר דברי הימים מסופר שאחז סגר את דלתות בית המקדש, אולם לפי המתואר הדבר אירע רק לאחר שחבר לאשור.¹⁸ לכן ברור שבתקופת המלחמה שבראשית ימי אחז, התקופה המתאימה לתיאור ההרס סביב ירושלים שבישעיהו א', בית המקדש היה פעיל. תיאורי הפעילות במקדש המופיעים שם מתאימים אפוא לתקופה זו.

ניתן לשאול, כיצד ייתכן שעבודת המקדש בימי אחז תתואר על ידי הביטוי "לָמָּה לִּי רַב זְבָחֵיכֶם" (פס' יא)? הביטוי מתאים לכאורה לתקופת חזקיהו, שבה הייתה עבודת אלוהים משמעותית בבית המקדש, ולא לתקופת אחז, שבה היינו מצפים למיעוט קרבנות בגלל עבודת האלילים. נראה לי שניתן להסביר זאת בפשטות: לעובדי אלילים אין קושי להוסיף לפנתאון האלילים שלהם אל נוסף. אין הם רואים בעיה בריבוי אלילים שאותם הם עובדים. סביר מאוד להניח שבעוד ישראל עובדים לאלילים שונים הם ממשיכים לעבוד במקביל את ה' בבית המקדש. כשמתגברות הצרות, האדם מגביר את קצב תפילותיו והקרבת קרבנותיו לכל האלים שלהם הוא עובד, כולל ה'. לכן סביר שבעת צרה, כמו זו שהייתה בתחילת מלכות אחז, בני ישראל הקריבו קרבנות רבים לאלילים אחרים, כמו גם לה'.¹⁹ ברור אפוא מדוע אומר הנביא "לָמָּה לִּי רַב זְבָחֵיכֶם".

2. ישעיהו אומר: "עֲזְבוּ אֶת ה' (א', ד) ו"..."וְעֲזְבוּ ה' יְכַלּוּ. כִּי יִבְשׁוּ מַאֲיָלִים אֲשֶׁר חִמְדְּתֶם..." (שם, כח-כט), ומתלונן בכך על העם העובד לאלילים.²⁰ לפי הכתוב בספרי מלכים ודברי הימים מהפכת חזקיהו הייתה מושלמת מבחינה דתית, ולא נאמר שהייתה נסיגה ממנה. טענה כנגד עבודת אלילים איננה יכולה להיאמר על

18. ראו: דה"ב כ"ח, כ-כד.

19. גם בימינו רבים מאלו שאינם מקיימים מצוות כמעט לחלוטין אינם מהססים והולכים לצדיקים, ל'מקובלים' ול'גורויים' כדי לקבל את ברכתם בשם ה', ומאמינים שהדבר יעזור להם. הפניות גוברות בתקופות קשות.

20. הביטוי 'עזיבת ה' מופיע בתנ"ך פעמים רבות, ולפי בדיקתי (בספרי יהושע, שופטים, ישעיהו, ירמיהו, מלכים, דברי הימים ותרי עשר) הוא קשור תמיד לעבודת אלילים. מצאתי רק מקום אחד שבו מדובר כנראה על פשעים בעניינים חברתיים, אבל שם נאמר "וּמִשְׁפָּט אֲלֹהֵיוֹ לֹא עָזַב" (ישעיהו נ"ח, ב). כך משמע גם מפרשנינו במקום. ראו גם: מ' ברויאר, פּרְקֵי יִשְׁעִיָּהוּ, אלוך שבות תש"ע, עמ' 24 והערה 22; וילדברגר (לעיל, הערה 16), עמ' 23-24.

ימי חזקיהו שלאחר המהפכה. לעומת זאת, אין ספק מהכתוב שבימי אחז עבדו לאלילים.²¹

יתר על כן, תיאורי החטא בישיעהו א' מקיפים ביותר ומתארים חטאים בכל התחומים, הן בין אדם למקום הן בין אדם לחברו. אם כך הוא המצב, מה נשאר ממהפכת חזקיהו? אם הנאמר הוא על ימי חזקיהו, מה עשה בכלל חזקיהו במהפכתו? מהם כל הסופרלטיבים שנאמרים עליו בספרי מלכים ודברי הימים? האם התיאורים שם כוזבים? מכיוון שאנו מקבלים את התיאורים בספרי מלכים ודברי הימים כמהימנים, עלינו להסיק שפרק א' בישיעהו איננו מדבר על תקופת חזקיהו אלא על תקופת אחז.

3. בנבואת ישעיהו אומר הקב"ה:

וְאֶשִׁיבָה יְדֵי עֲלִיךָ וְאֶצְרֹף כַּבֵּר סִיגֶיךָ וְאֶסִיכָה כָּל בְּדִילֶיךָ. וְאֶשִׁיבָה שְׁפִטֶיךָ כְּבָרְאשֹׁנָה וְיַעֲצִינְךָ
כְּבִתְחִלָּה אַחֲרַי כֵּן יִקְרָא לְךָ עִיר הַצֹּדֵק קְרִיָּה נְאֻמָּה (א', כה-כו).

לפני הגאולה תהיה מהפכה דתית שתתקן הכול. אם מדובר בתקופת סנחריב שלאחר מהפכת חזקיהו – על מה מדובר? לא מוזכרת בכתובים שום מהפכה דתית נוספת בימי חזקיהו, לפני מסע סנחריב או אחריו. לפי הכתובים הכול כבר בוצע בהצלחה. לא סביר שמדובר כאן על מהפכת יאשיהו – היא רחוקה מדי. לכן צריך להניח שהפרק מדבר על ימי אחז ומנבא את מהפכת חזקיהו. הדבר מתאים מאוד לנבואת ישעיהו בפרק ט' שבוודאי נאמרה בתקופת אחז. בנבואה זו ישעיהו מדבר על תיקון לבעיות הנוכחיות שייעשה על ידי מלך עתידי שכבר נולד. מלך זה חייב להיות חזקיהו:

כִּי יֵלֵד יֶלֶד לָנוּ בֶן נֶתַן לָנוּ וְנִתְּהִי הַמְּשֻׁרָה עַל שְׁכֻמוֹ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ פְּלֹא יוֹעֵץ אֶל גְּבוֹר אֲבִיעַד שֵׁר שְׁלוֹם. לְסִרְבָּה [לְמִרְבָּה קְרִי] הַמְּשֻׁרָה וּלְשָׁלוֹם אֵין קֵץ עַל פֶּסַע דָּוִד וְעַל מַמְלַכְתּוֹ לְהִכִּין אֶתְּהָ וּלְסַעֲדָהּ בְּמִשְׁפָּט וּבְצִדְקָה מִעַתָּה וְעַד עוֹלָם קְנֵאתָ ה' צְבָאוֹת תַּעֲשֶׂה זֹאת (ישעיהו ט', ה-ו).

4. כלומר, הנבואה בפרקנו נאמרה בתחילת מלכות אחז, לפני מהפכת חזקיהו. מעיון בספרי מלכים, ישעיהו ודברי הימים רואים שבתקופת מסע סנחריב מתוארים אמנם הרס וסבל, אולם אלו מתוארים באופן מינורי למדי, שלא כהרס הכבד המתואר בישיעהו א': "...עֲלָה סִנְחַרִּיב מֶלֶךְ אַשּׁוּר עַל כָּל עָרֵי יְהוּדָה הַבְּצֻרוֹת וַיִּתְּפֹשֶׂם" (מל"ב י"ח, יג; ישעיהו ל"ו, א); "...בָּא סִנְחַרִּיב מֶלֶךְ אַשּׁוּר וַיָּבֵא בִיהוּדָה וַיַּחַן עַל הָעָרִים הַבְּצֻרוֹת וַיֹּאמֶר לְבַקְעֵם אֲלֵיוֹ" (דה"ב ל"ב, א). לעומת זאת, בתקופת אחז מתוארים הרס וסבל קשים ביותר:

21. ראו: מל"ב ט"ז, ב-ד.

בַּעַת הַהֵיא הַשֵּׁיב רָצִין מֶלֶךְ אָרָם אֶת אֵילַת לְאָרָם וַיִּנְשֵׁל אֶת הַיְהוּדִים מֵאֵילוֹת וְאֶרְמִים
 [וְאֲדוֹמִים קָרִי] בָּאוּ אֵילַת וַיִּשְׁבוּ שָׁם עַד הַיּוֹם הַזֶּה (מל"ב ט"ז, ו).
 וַיִּתְּנֵהוּ ה' אֱלֹהֵיו בְּיַד מֶלֶךְ אָרָם וַיִּכּוּ בוֹ וַיִּשְׁבוּ מִמֶּנּוּ שְׁבִיחַ גְּדוֹלָה וַיָּבִיאוּ דְרָמָשֶׁק וְגַם בָּיִד
 מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל נָתַן וַיִּכּוּ בוֹ מִפֶּה גְּדוֹלָה. וַיַּהַרְג פֶּקַח בֶּן רִמְלֵיָהוּ בַּיהוּדָה מֵאָה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף בָּיִם
 אֶחָד הַכֹּל בְּנֵי חֵיל בְּעִזָּבָם אֶת ה' אֱלֹהֵי אֲבוֹתָם. וַיַּהַרְג זָכְרִי גִבּוֹר אֶפְרַיִם אֶת מַעֲשִׂיָהוּ בֶן
 הַמֶּלֶךְ וְאֶת עֲזַרְיָהוּ נָגִיד הַבַּיִת וְאֶת אֶלְקָנָה מִשְׁנֵה הַמֶּלֶךְ. וַיִּשְׁבוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֲחִיהֶם מֵאֲתֵימ
 אֶלֶף נְשִׁים וּבָנִים וּבָנוֹת וְגַם שָׁלַל רַב בָּזָזוּ מֵהֶם וַיָּבִיאוּ אֶת הַשָּׁלַל לְשִׁמְרוֹן... וְעוֹד אֲדוֹמִים בָּאוּ
 וַיִּכּוּ בַּיהוּדָה וַיִּשְׁבוּ שָׁבִי. וּפְלִשְׁתִּים פָּשְׁטוּ בְּעָרֵי הַשְּׁפֵלָה וַהֲנַגְּבוּ לַיהוּדָה וַיִּלְכְּדוּ אֶת בֵּית שֹׁמֶשׁ
 וְאֶת אֵילוֹן וְאֶת הַגְּדֵרוֹת וְאֶת שׂוֹכֵי וּבְנֹתֵיהָ וְאֶת תַּמְנָה וּבְנֹתֵיהָ וְאֶת גְּמָזוֹ וְאֶת בְּנֵתֵיהָ
 וַיִּשְׁבוּ שָׁם (דה"ב כ"ח, ה-יח).

מצפון, מדרום וממזרח עולות על אחז ארבע ממלכות הכובשות חלקים מממלכתו.
 המונים נהרגים ונשבים, ביניהם אנשי הנהגה, זהו אסון כבד. יש הרס משמעותי
 מסביב, אבל ירושלים לא נכבשה. תיאור זה מתאים הרבה יותר למתואר בישיעיהו
 א' מאשר התיאורים מימי מסע סנחריב.²²

מכל האמור לעיל מוכח לדעתי שנבואת ישעיהו בפרק א' לא נאמרה לאחר המהפכה
 של חזקיהו על יהודה וחזקיהו, אלא בתחילת תקופת אחז. אי לכך אין בנבואה שום
 ביקורת על חזקיהו ודורו ועל המהפכה הדתית שביצעו.

22. יש לציין שהאשורים מתארים בכתובותיהם הרס כבד ונזק גדול ביהודה כתוצאה ממסע סנחריב.
 בכתובות סנחריב מדווח על כיבוש ארבעים ושש ערים בצורות ולקחת כמאתיים אלף שבויים
 (ראו: מ' כוגן, **אסופת כתובות היסטוריות מאשור ובבל: מאות ט'-ו' לפסה"נ**, ירושלים 2003, עמ'
 78-84). אולם לדעת חוקרים רבים מספר השבויים מופרז ואיננו משקף את מספר התושבים
 שחיו באזור בתקופה זו (ראו למשל: ' שילה, 'מניין תושבי ארץ ישראל בתקופת הברזל לאור
 ניתוח מדגמי של תכניות הערים, שטחן וצפיפות האוכלוסייה בהן', **ארץ ישראל** טו, תשמ"א, עמ'
 274-282; מ' ברושי ו' פינקלשטיין, 'מניין אוכלוסי ארץ ישראל בשנת 734 לפנה"ס', **קתדרה** 58,
 תשנ"א, עמ' 3-24). נראה שההפרזה באה כדי לפאר את תוצאות המסע שלא הסתיים בכיבוש
 ירושלים (ראו: ח' תדמור, 'מלחמת סנחריב ביהודה', **ציון** נ, תשמ"ה, עמ' 65-80; M. De
 Odorico, *The Use of Numbers and Quantifications in the Assyrian Royal Inscriptions*
 [State Archives of Assyria Studies 3], Helsinki 1995, pp. 171-174). ייתכן שלא רק במספר
 השבויים יש הפרזה אלא גם במספר ערי המבצר שנכבשו. ברור שהיו נזקים משמעותיים, זאת
 לאור דברי ישעיהו לחזקיהו (מל"ב י"ט, כט); אולם אפשר שאלו היו פחותים משמעותית
 מהמתואר בכתובות האשוריות ותואמים את האופן המינורי שבו הם מוצגים בתנ"ך. בכל מקרה,
 ברור שהמצב בתחילת תקופת אחז, כפי שמתואר בדברי הימים, והמצב בסוף תקופת אחז, כפי
 שמתואר על ידי חזקיהו בקריאתו לעם לחזור בתשובה: "וַיְהִי קֶצֶף ה' עַל יְהוּדָה וַיְרוּשְׁלָם וַיִּתְּנֵם
 לְזוּעָה [לְזַעְזָה קָרִי] לְשִׁמָּה וְלִשְׂרָקָה כְּאֲשֶׁר אָתָם רְאִים בְּעֵינֵיכֶם. וַהֲנֵה נָפְלוּ אֲבוֹתֵינוּ בְּחָרֶב וּבְנֵינוּ
 וּבְנֹתֵינוּ וַנִּשְׁיֵנוּ בְּשָׁבִי עַל זֹאת" (דה"ב כ"ט, ח-ט) – קשים בהרבה מהמצב המתואר בימי סנחריב.
 נראה מהכתובים שההרס והצרות שבימי סנחריב היו פחותים מאלו שבימי אחז.

ג. ביקורת ישעיהו כנגד התנהגות העם

נבואות ישעיהו בפרקים כ"ב וכ"ט-ל"א מתוארות כביקורת נוקבת על חזקיהו ובני דורו, הן בענייני חברה, הן בענייני האמונה בה', הן בענייני חוץ וביטחון (ההכנות למרד והמרד).²³ כפי שהרב שרלו מזכיר, רבים מהמפרשים אינם מוכנים לקבל ביקורת קשה זו על חזקיהו ולכן מציעים שנבואות אלו נאמרו על תקופות אחרות.²⁴ אלך כאן בדרכו של הרב, המניח שמדובר בנבואות על תקופתו של חזקיהו, ועם זאת אראה שהביקורת איננה על המלך עצמו או על רוב הדור, אלא על סיעות מסוימות, כנראה קטנות, בעם. בפרק זה אדון בעיקר בשאלת הביקורת החברתית ואמונת העם בה'. בשאלת ההתנגדות למרד אדון בפרק הבא.

1. ישעיהו כ"ב

בחלק הראשון של הפרק יש לכאורה ביקורת קשה על הכנות העם למרד (פס' ט-יא), על המצב החברתי (פס' י) ועל חוסר אמונה בה' (פס' יא², יג). אולם מעיון זהיר בכתובים ניתן ללמוד שהביקורת היא על התנהגות חלק קטן מהעם, ולא על המרד אלא על הגישה להכנות למרד ולחוסר הביטחון בה'. עם השלמת ההכנות למרד, חזקיהו המלך אוסף את העם ונוסך בו אמון בקב"ה:

וַיִּתֵּן שְׂרֵי מַלְחָמוֹת עַל הָעָם וַיִּקְבְּצֵם אֵלָיו אֶל רְחוֹב שְׁעַר הָעִיר וַיְדַבֵּר עַל לִבְבָם לֵאמֹר. חֲזִקוּ וְאַמְצוּ אֶל תִּירְאוֹ וְאַל תַּחַתּוּ מִפְּנֵי מֶלֶךְ אֲשׁוּר וּמִלִּפְנֵי כָּל הַהֲמוֹן אֲשֶׁר עִמּוֹ כִּי עֲמָנוּ רַב מֵעַמּוֹ. עִמּוֹ זְרוּעַ בְּשָׁר וְעִמָּנוּ ה' אֱלֹהֵינוּ לְעֲזָרְנוּ וְלִהְלַחֵם מִלְחַמְתָּנוּ וַיִּסְמְכוּ הָעָם עַל דְּבָרֵי יְחִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה (דה"ב ל"ב, ו-ח).

חזקיהו לבטח אינו משתתף בחגיגה המתוארת בישעיהו כ"ב, חגיגה שהנושא שלה הוא "אֶכּוֹל וְשָׂתוּ כִּי מִקָּרַח נְמוֹת" (פס' יג). לא סביר שזו עמדת המלך המכין את המרד ונאום נאום שכזה. וכיצד מגיב העם לנאום? "וַיִּסְמְכוּ הָעָם עַל דְּבָרֵי יְחִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה" – העם מקבל את גישת מלכו וסומך על ה'. אולם מפרק כ"ב בישעיהו מתברר שלא כל הדור זכאי. קיימת סיעה בעם שאינה מאמינה, חושבת שהסוף הגיע וחוגגת חגיגה אחרונה, חגיגה של ייאוש. את אנשי הסיעה הזו תוקף ישעיהו בדבריו. לא ייתכן שמדובר בחלק משמעותי בעם לאור תיאור תגובת העם לנאום חזקיהו.²⁵ ובהתאמה,

23. ראו: שרלו (לעיל, הערה 2), עמ' 79-85, 88-90, 94; ראו גם: בן נון ולאן (לעיל, הערה 2), עמ' 237-239.

24. ראו למשל: רש"י כ"ב, יא; ל', ב; ל"א, א; רד"ק כ"ט, ט; מלבי"ם כ"ב, א.

25. ניתן גם לטעון שאם היה זה חלק משמעותי בעם, הנביא היה קורא לחזרה בתשובה ומאיים שהעיר תחרב בגללם. אבל הוא רק נוזף בהם ואומר: "אִם יִכְפַּר הָעָוֹן הַזֶּה לָכֶם עַד תִּמָּתוּן" (ישעיהו כ"ב, יד) – חטאכם לא יכופר עד מותכם. האם המוות הוא מוקדם כעונש או מוות טבעי? זה איננו מובהר בנבואה. יש כאן חטא, אבל אין זה ברור כלל שיש כאן עונש של ממש על

מיד לאחר נבואה זו תוקף הנביא את שבנא, שהיה לפי חז"ל מנהיג סיעה שרצתה להיכנע לסנחריב, אולי הסיעה שסברה "אָכּוּל וְשָׁתוּ כִּי מָחָר נָמוּת"²⁶. האם יש באמור בפסוק י משום ביקורת על אי-צדק חברתי או על הרס בתי העניים כדי לבנות את החומה? האם יש בפסוקים אלו ביקורת כנגד המרד עצמו? יש הסבורים כך,²⁷ אולם נראה לי שניתן להסביר זאת באופן אחר. פסוקים ט-יא מתארים רצף הגיוני של סדרת פעולות שנעשו כהכנה למרד. הביקורת על פעולות אלו נאמרת בביור עם סיום התיאור: "וְלֹא הִבְטַחְתֶּם אֶל עֲשִׂיָּהּ וְיִצְרָה מִכָּחוּק לֹא רָאִיתֶם" (פס' יא) – האנשים מאמינים שהביצורים הם החשובים ושוכחים שהעיקר הוא רצון הבורא. במקום "לְבָכִי וְלִמְסַפֵּד וְלִקְרָחָה וְלִחְגֹּר שֶׁק" (פס' יב), תפילה ותחנונים לה' שיציל אותם, הם אינם בוטחים בה' וחוגגים מייאוש, "כִּי מָחָר נָמוּת" (פס' יג). זו הביקורת היחידה הנאמרת על המעשים המתוארים. אם ישעיהו היה רוצה לטעון בנוסף כנגד אי-צדק חברתי או כנגד המרד עצמו, סביר להניח שהיה טוען זאת בפירושו. נראה שאין ביקורת בנושא החברתי או בעניין המרד נבואה זו, אלא רק על חוסר האמונה בה' של סיעה קטנה בעם.

2. ישעיהו כ"ט

בניגוד לפרק א', שבו אנו מוצאים התקפה קשה על העם ועל מנהיגיו וטענות להתנהגות רעה ביותר בכל נושא, הן בין אדם לחברו הן בין אדם למקום, הרי שהטענות בפרק זה הן בנושא ספציפי מאוד – האמונה בה'. יש המתנהגים כראוי אבל רק כלפי חוץ, ולא מתוך אמונה אמיתית בה' (פס' יג, טו).

לפי מבנה הפרק נראה שיש כאן שתי טענות נפרדות כנגד שתי סיעות שונות: אחת שמתנהגת כראוי, אולם לא מאמונה אלא כי כך ציווה המלך; ושנייה שמאמינה אולי בה', אבל חושבת שאינו רואה מעשים שנעשים שלא בפומבי, ולכן מתנהגת במסתור שלא כראוי. גם כאן נראה שמדובר בביקורת על סיעות קטנות בעם, אנשים המתנהגים שלא כראוי, ולא על כל העם, המלך והמנהיגים. גם מלבי"ם מפרש שמדובר רק על חלק קטן מהעם: "אחר שהתוכח עם הכת שהיו אומרים... מתחיל להתוכח נגד הכת אחרת" (פירושו לפסוק טו). יש לציין שעצמת החטא מוחלשת משהו על ידי תיאור החוטאים כשיכורים ומבולבלים, שאינם חוטאים מתוך הכרה ובזדון: "הַתְּמַהוּ וְהַתְּמָהוּ הַשְּׂתַעֲשְׂעוּ וְשָׂעוּ שְׂכָרוּ וְלֹא יֵין נָעוּ וְלֹא שְׂכָרוּ" (פס' ט), וכמו

החטא. ידוע לנו שלא כל העם או חלק משמעותי ממנו מת במהלך מסע סנחריב. להפך, הייתה תשועה גדולה ומלכות חזקיהו המשיכה בהצלחה. נראה אם כן סביר לומר שהנבואה היא רק כלפי סיעה מסוימת לא גדולה בעם.

²⁶ סנהדרין כו ע"א, וראו גם רוב מפרשי המקרא.

²⁷ ראו: בן נון ולא (לעיל, הערה 2), עמ' 239.

שמסביר מצודת דוד: "הם מבולבלים בדעתם כשיכור". לאור זה מתברר מדוע מובטחת ישועה ללא דרישה ברורה לחזרה בתשובה. לרוב העם המתנהג כראוי מגיעה התשובה. בנוגע לחסרי האמונה, הישועה הפלאית תעזור לחזק את אמונתם ולחזור בתשובה, כנאמר: "לְכֹן הַנְּנִי יוֹסֵף לְהַפְּלִיא אֶת הָעָם הַזֶּה הַפְּלִא וְפֹלֵא... וַיִּדְעוּ תַעֲי רֹחַ בֵּינָה וְרוּגְנִים יִלְמְדוּ לְקַח" (פס' יד, כד).

3. ישעיהו ל'-ל"א

פרקים אלו עוסקים בהכנות למרד, ואדון בהם גם בהמשך. אדון כאן רק בהיבט של התנהגות חזקיהו בעניין השותפים האפשריים למרד. אין ספק ששאלת הכניסה לברית עם המצרים והפלשתים כנגד האשורים עלתה לדיון בהנהגת ממלכת יהודה. לפי הנכתב בכתובות האשוריות, הפלשתים ניסו לגייס את חזקיהו לצדם במרד באשור.²⁸ אולם מהעובדה שהאשורים הגיעו לאזור ותקפו שוב ושוב את הפלשתים המורדים אבל לא את יהודה, נראה שחזקיהו לא הצטרף למרידות אלו.²⁹ קשה לקבל את האפשרות שחזקיהו השתתף במרידות הפלשתים. האשורים הביאו צבא גדול, נלחמו בפלשתים המורדים אבל עזבו לנפשם את חזקיהו, את ממלכתו ואת ירושלים בירתו. אמנם, כשחזקיהו כבש ערי פלשתים וביצר אותן,³⁰ האשורים תקפו וכבשו ערים אלו כדי למנוע התחזקות משמעותית שלו וכדי ללמדו לקח. חשוב לציין שהאשורים בכתובותיהם אינם מאשימים את חזקיהו במרד אלא בסיפוח הערים ובביצורן בלבד.³¹ יתר על כן, נ' נאמן טוען שכיבוש עזקה נעשה לא על ידי סרגון אלא על ידי סנחריב כחלק מהמסע שלו.³² אם כך הדבר, הרי סרגון לא תקף כלל את ממלכת יהודה. מכל זה מוכח שחזקיהו לא הצטרף למרידות הפלשתים באשור בתקופת סרגון.³³ גם כשסנחריב מספר על בואה של מצרים לעזרת המורדים, הוא אומר שהקריאה באה

28. ראו תרגום 'מנסרת נינוה': נ' נאמן, 'מדיניותם של אחז וחזקיהו כלפי אשור בימי סרגון ובראשית ימי סנחריב', **ציון** נט, תשנ"ד, עמ' 5-30; כוגן (לעיל, הערה 22), עמ' 70-71.

29. ראו: נאמן (לעיל, הערה 28); תדמור (לעיל, הערה 4), טור 96; כוגן (לעיל, הערה 22), עמ' 58-59, 64-65, 70-71, 73-75. כוגן, המתרגם את 'מנסרת נינוה' כאומרת שימנן מאשדוד פנה לחזקיהו ואחרים להצטרף אליו למרד, מעיר: "לא ידוע אם קריאתו של ימנן לשכניו להצטרף למרד נענתה בחיוב". על סמך השיקולים שאני מביא כאן נראה שלפחות לדעת האשורים חזקיהו לא הצטרף לאשדוד במרד.

30. ראו גם: מל"ב י"ח, ח.

31. ראו: כוגן (לעיל, הערה 22), עמ' 73-75.

32. ראו: נאמן (לעיל, הערה 28).

33. ראו גם: תדמור (לעיל, הערה 4), טור 96; גליל, **עולם התנ"ך – מלכים ב** (לעיל, הערה 4), עמ' 152.

מהפלתים ולא מיהודה.³⁴ ספרי מלכים ודברי הימים אינם מספרים על קשר של חזקיהו עם מצרים. מכאן שחזקיהו לא כרת ברית לא עם הפלשתים ולא עם המצרים, ומדוע? ייתכן שפעל כך עקב נבואות ישעיהו בפרק כ'³⁵ ובפרקים ל'-ל"א. אפשרות נוספת מסבירה גם מדוע ישעיהו נאם פעמיים כנגד הברית עם מצרים: ייתכן שהנבואה הראשונה שבפרק ל' נאמרה כנגד המלך, שחשב על ברית עם מצרים אבל ויתר על כך לנוכח נבואה זו; ועדיין, היו מעטים שרצו בברית מעין זו, וכנגדם יוצא הנביא בנבואתו השנייה בפרק ל"א.

לכאורה, כשבוחנים את נאום רבשקה נראה שהייתה פנייה של חזקיהו למצרים: "הֲנִי בְּטַחַתְּ עַל מְשַׁעֲנַת הַקֶּנֶה הַרְצוּץ הַזֶּה עַל מִצְרַיִם" (ישעיהו ל"ו, ו). אבל מכיוון שמיד אחר כך רבשקה מזכיר את אפשרות הביטחון בקב"ה: "וְכִי תֹאמְרוּ אֵלֵינוּ אֲלֵהֵינוּ בְּטַחַתְּנוּ" (שם, ז), ועוד בלשון של "וְכִי תֹאמְרוּ", נראה שהוא פשוט עובר על האפשרויות השונות של הנצורים ולא בהכרח על מעשיהם בפועל.³⁶ כך אמנם מבאר מלבי"ם במקום: "הנה אפשרות הבטחון לא יהיו רק בשני פנים: או שבטחת על עזרת בשר, או שבטחת על ה', ועל שניהם מתווכח עמו".

4. סיכום – התנהגות חזקיהו והעם

אל מי פונה ישעיהו בנבואותיו בפרקים המדוברים כאן? בוודאי לא אל חזקיהו, שאי אפשר לומר עליו שהוא בחבורת חוגגי "אָכּוּל וְשָׁתוּ כִּי מִחַר נְמוֹת" (כ"ב, יג), ש"לבו רחק מִמְּנֵי וְתִהְיֶינָה יְרֵאָתָם אֹתִי מִצְוֹת אֲנָשִׁים מְלֻמְדָה" (כ"ט, יג), או שהוא מחבורת "הַמְעַמְמִיקִים מֵה' לְסַתֵּר עֵצָה וְהָיָה בְּמַחְשָׁן מַעֲשֵׂיהֶם וַיֹּאמְרוּ מִי רֹאֲנוּ וּמִי יוֹדְעֵנוּ" (שם, טו). כפי שהוכחתי, חזקיהו גם איננו מאלו "הַיִּרְדִּים מִצְרַיִם לְעִזְרָה" (ל"א, א). לכל היותר חשב על ברית עם הפלשתים והמצרים ונסוג מכך עקב תוכחות הנביא. אי־אפשר לומר שישעיהו פונה בתוכחתו אל כל העם שכן הוא מוכיח גם "נְשִׂים

34. ראו: כוגן (לעיל, הערה 22), עמ' 79. יש לציין שהטוענים שחזקיהו כרת ברית עם המצרים כנגד אשור אינם נסמכים על שום תיעוד מפורש.

35. ראו: י' אליצור, 'בשנת בא תרתן אשדודה', בתוך: י' אליצור וע' פריש (עורכים), **ישראל והמקרא**, רמת גן תש"ס, עמ' 192-200.

36. הזכרת מצרים בשנית בפסוק ט ("וְתִבְטַח לָךְ עַל מִצְרַיִם לְרַבֵּב וּלְפָרְשִׁים") אינה סותרת בהכרח קביעה זו. לאחר שאמר שאין לסמוך לא על מצרים ולא על הקב"ה, חוזר רבשקה ומסביר מדוע אין לסמוך עליהם. אין מדובר כאן בעובדות הידועות לרבשקה אלא בדיון באפשרויות השונות. ואכן, גם מלבי"ם מסביר את הנאמר בישעיהו ל"ו, ח-י כדיון בנקודות שהועלו בפסוקים ו-ז. יש לציין שגם אברבנאל מבין את דברי רבשקה כניחוש ולא כידיעת עובדה ("ואם היה הבטחון בכח אנושי **ידמה** שיהיה על מצרים" (ישעיהו ל"ו, ו). גם רלב"ג מפרש בדומה: "ולפי **שחש** מלך אשור כי **חשב** חזקיהו במרדו בו על מלך מצרים שיעזרהו במלחמה אמר אליו הנה בטחת" (מל"ב י"ח, כ).

שְׁאֲנָנוּת" (ל"ב, ט), ואלו הבטוחות בעצמן אינן יכולות להשתייך למיזאשים הדוגלים ב"אָכּוּל וְשָׁתוּ כִּי מָחָר נָמוּת" או למודאגים "הַיְדֵדִים מְצַרִּים לְעִזְרָה". כשאנו מוצאים את חזקיהו נואם לאחר סיום ההכנות למרד נאום מרשים שמלמד על ביטחון מלא בה' (דה"ב ל"ב, ו-ח), נאום שבסופו נאמר "וַיִּסְמְכוּ הָעָם עַל דְּבָרֵי יְחִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה" (שם, ח), לא ייתכן להניח שחזקיהו או רוב העם לא האמינו בקב"ה ובישועה שיביא. זה מנוגד לכתוב. לכן חייבים לומר שחזקיהו ורוב העם נהגו כראוי, והביקורת היא על חוטאים מעטים יחסית בעם. יש בעם מספר סיעות, שחלקן אחזו בגישה מוטעית וכנגדן יוצא ישעיהו. אבל חזקיהו והעם ברובו זכאים הם, ולכן הם ראויים ל"בְּשׂוּבָה וְנַחַת תִּנְשְׁעוּן" (ל', טו), "בְּחָרְבַּ לֹא אִישׁ וְחָרְבַּ לֹא אָדָם" (ל"א, ח). לכן מעודד ישעיהו את חזקיהו המודאג: "כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהֵי תִיכָא מִפְּנֵי הַדְּבָרִים אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ" (ל"ז, ו), ללא דרישה לחרטה על מעשי העבר, לחזרה בתשובה או לשינוי התנהגות.

ד. הנבואה והמרד באשור

הטענה שהייתה התנגדות נבואית למרד חזקיהו באשור נסמכת במידה רבה על הביקורת של ישעיהו כפי שהיא מתבטאת בפרקים כ"ב, ל' ול"א, ועל הטענה שלחזקיהו ניתן מנדט רק בתחומי החברה, המשפט והצדק, ולא בנושאי מלחמה שהושארו לקב"ה, וזאת בהתבסס על הנאמר בישעיהו ט', ה-ו; י"א, ג-ה.³⁷ טענה זו נתמכת גם בדרשת חז"ל:

ששה דברים עשה חזקיה המלך, על שלשה הודו לו ועל שלשה לא הודו לו: גירר עצמות אביו על מטה של חבלים – והודו לו; כיתת נחש הנחשת – והודו לו; גנז ספר רפואות – והודו לו. על שלשה לא הודו לו: קיצץ דלתות של היכל ושיגרן למלך אשור – ולא הודו לו; סתם מי גיחון העליון – ולא הודו לו; עיבר ניסן בניסן – ולא הודו לו (פסחים פ"ד מ"ט).

ההתנגדות לסתימת מי הגיחון, מעשה שהיה במרכז ההכנות למרד, נתפסת כהתנגדות לעצם קיום המרד. אולם הדברים נראים רחוקים מפשט הכתובים. אתיחס כאן לגישתם למרד של ישעיהו ושל עורכי ספרי מלכים ודברי הימים, שלפי חז"ל הם ירמיהו ועזרא הסופר.³⁸

1. ישעיהו והמרד

מעיון בכתובים אנו למדים שישעיהו לא דיבר אפילו פעם אחת ישירות ובפירוש כנגד המרד. כל דבריו התייחסו להכנות למרד, וטענתו העיקרית היא כנגד אי-האמונה בה'

37. ראו: שרלו (לעיל, הערה 2), עמ' 82-90; בן נון ולא (לעיל, הערה 2), עמ' 232-237.

38. ראו: בבא בתרא טו ע"א.

ולא כנגד עצם ההכנות למרד והמרד עצמו. וכך, לאחר תיאור ההכנות למרד, שכנגדן אין הוא אומר ישירות דבר,³⁹ הוא מוכיח ואומר: "וְלֹא הִבְטַחְתֶּם אֶל עֲשִׂיָּהּ וְיִצְרָהּ מִכְחוֹךְ לֹא רָאִיתֶם" (ישעיהו כ"ב, יא). הבעיה איננה בהכנות אלא בכך שסומכים רק עליהן, ואין זוכרים שאלו יעזרו רק אם הקב"ה יעזור.⁴⁰ לפני כן הוא מציין שעם הגעת האויב תגובת הנצורים היא "וַתִּבְטַח בַּיּוֹם הַהוּא אֶל נֶשֶׁק בַּיַּת הַיַּעַר" (שם, ח), זאת במקום להביט מיד לבית ה', כפי שאמנם עשה חזקיהו עם תחילת המצור: "וַיְהִי כְשִׁמְעַתְּ הַמֶּלֶךְ חֲזַקְיָהוּ וַיִּקְרַע אֶת בְּגָדָיו וַיִּתְפַּס בַּשָּׁק וַיָּבֵא בַּיַּת ה'" (שם, א). כך צריך לנהוג לפי ישעיהו. ישעיהו מבקר גם את הפונים לעזרת מצרים, וכנראה הוא נגד בריתות עם עמי האזור בכלל, כפי שניתן ללמוד גם מהסיפור והנבואה שבפרק כ',⁴¹ ומדוע? כי "ופי לא שָׁאֲלוּ" (ל', ב), "וְלֹא שָׁעוּ עַל קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל וְאֵת ה' לֹא דָרְשׁוּ" (ל"א, א). צריך לסמוך על ה' ולא על עזרת "אֲדָם... בְּשׂוֹר" (שם, ג). מתי מותר אולי להסתמך על אחרים? רק לאחר שאלה ודרישה בה' וקבלת אישורו.

ניתן אולי להבין את גישת ישעיהו כקיצונית יותר – אין צורך כלל, לפחות בתקופה זו, בכל ההכנות שעושה חזקיהו, שכן ה' יושיע את ישראל בכל מקרה. לדבריו: "בְּשׁוֹבָה וְנַחַת תִּשְׁעוּן בְּהַשְׁקֵט וּבְבִטְחָהּ" (ל', טו), בלי שתתאמצו להגנתכם; "כְּצַפְרִים עָפוֹת בֵּן יַגֵּן ה' צְבָאוֹת עַל יְרוּשָׁלַם" (ל"א, ה), כמו שציפורים מגנות בכל כוחן על גוזליהן חסרי הישע שבקן, כך יגן ה' על ירושלים שהנה חסרת ישע אם לא תבוצר; "וְנִפְלְ אֲשׁוֹר בְּחָרֵב לֹא אִישׁ וְחָרֵב לֹא אָדָם תֵּאֱכָלְנָו" (שם, ח); והחשוב ביותר: "אִם לֹא תֵאֱמִינוּ כִּי לֹא תֵאֱמַנּוּ" (ז', ט), או בלשונו של יהושפט שאמר דבר דומה שנים רבות קודם לכן: "הָאֱמִינוּ בַּה' אֱלֹהֵיכֶם וְתֵאֱמַנּוּ הָאֱמִינוּ בְּנִבְיָאֵיו וְהִצְלִיחוּ" (דה"ב כ', כ). אבל חזקיהו שמתכוון למלחמה מסתמך כאן על נביא אחר – מיכה, שגישתו קרובה לזו שתיארתי לעיל: בניית עצמה תוך אמונה בלתי-פוסקת בה' שבו תלויות התוצאות הסופיות.⁴²

האם יש בדברי ישעיהו משום ביקורת על חזקיהו ומעשיו? נראה שחזקיהו, שעם סיום ההכנות למרד קורא לאנשיו לזכור שכל מה שהכינו אינו אלא מעשה אדם והעיקר הוא לבטוח בה', שאינו כורת בריתות עם עמי האזור ואינו פונה למצרים, שעם תחילת המצור פונה דבר ראשון לבית ה' ולנביא – עומד בסטנדרטים של ישעיהו או לפחות של מיכה. ואכן אין שום ביקורת מפורשת על מעשי חזקיהו בעניין המרד.⁴³

39. ראו: ישעיהו כ"ב, ט-יא.

40. ראו למשל בפירוש אברבנאל במקום.

41. ראו: אליצור (לעיל, הערה 35); ראו גם: בן נון ולאן (לעיל, הערה 2), עמ' 201-208.

42. על עמדת ישעיהו והמחלוקת בין הנביאים ראו: בן נון ולאן (לעיל, הערה 2), עמ' 232, 291-302.

43. גם מיכה וגם ישעיהו אינם שותקים ומבקרים בחריפות את חזקיהו כשאינם מרוצים ממעשיו. כך מיכה בנבואתו שבפרקים ב'-ג', וישעיהו לאחר ביקור משלחת בבל (פרק ל"ט).

הוכחה לקבלת מעשיו יש גם בכך שכשהוא פונה בתחילת המצור לישעיהו לעזרה, הוא מקבל תשובה מידית ובלתי-מותנית: "אַל תִּירָא" (ל"ז, ו).

עלתה הטענה שהמלך העולה למלוכה כמתואר בישעיהו ט' וי'-י"ב⁴⁴ נטול סמכויות בענייני חוץ וביטחון, שכן נאמר עליו שיעסוק רק במשפט ובצדקה:⁴⁵

לסרבה [למַרְבֵּה קרי] המִשְׁרָה וּלְשָׁלוֹם אֵין קָץ עַל פְּסָא דָּוָד וְעַל מַמְלַכְתּוֹ לְהִכִּין אֶתְּהָ וּלְסַעֲדָהּ בְּמִשְׁפָּט וּבְצִדְקָה מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם קִנְיָתָהּ ה' צְבָאוֹת תַּעֲשֶׂה זֹאת (ישעיהו ט', ו).

ובדומה ב"א, א-ה. מוסכם על הכול שמדובר כאן בחזקיהו. לאור זה נטען שפעילותו המדינית-ביטחונית של חזקיהו – הכיבושים, ההכנות למרד והמרד – אינה בסמכותו כלל. טענה זו תמוהה בעיניי. נאמר בפירוש שהמלך יעלה "לְשָׁלוֹם אֵין קָץ", ובימיו "וְגַר זָאֵב עִם כְּבִישׁ וְנִמְרַ עִם גְּדֵי יִרְבֵּץ" (י"א, ו). במצב של שלום שכזה אין צורך בצבא ובפעילות מדינית-ביטחונית. אין פלא שאלו אינם מוזכרים בין תפקידיו. מצד שני, לפי הנביאים כשיהיה צורך בכך המלך יבצע פעילויות מעין אלו: "יִבְזֹוּ אֶת בְּנֵי קֶדֶם אֲדוֹם וּמוֹאָב מִשְׁלוֹחַ יָדָם וּבְנֵי עַמּוֹן מִשְׁמַעְתָּם" (י"א, יד), "...אֲשׁוּר כִּי יָבֹא בְּאַרְצֵנוּ וְכִי יִדְרֹךְ בְּאַרְמְנֵינוּ וְהִקְמֵנוּ עָלָיו שְׂבָעָה רַעִים וְשִׁמְנֵה נְסִיכֵי אֲדָם. וְרָעוּ אֶת אֶרֶץ אֲשׁוּר בְּחָרְבֵּ... (מיכה ה', ד-ה). אי-אפשר ללמוד מהכתוב שתפקידו של המלך השתנה כל עוד לא הגיעו הימים הנפלאים המתוארים בנבואה, ימים שלא היו לפני מסע סנחריב. לכן זכותו וחובתו של המלך לעסוק בעניינים מדיניים-ביטחוניים.

לגבי "מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם קִנְיָתָהּ ה' צְבָאוֹת תַּעֲשֶׂה זֹאת": נראה שאין מדובר כאן בהפקעת הזכות לעסוק במדיניות חוץ וביטחון מחזקיהו המלך, אלא ש"קִנְיָתָהּ ה'" היא שתביא – מעכשיו ועד סוף ימי חזקיהו – את המתואר בפסוקים הקודמים: הצלה מהאויב ועליית מלך צדיק.⁴⁶

2. גישתם של עורכי ספרי מלכים ודברי הימים למרד

גישתם של עורכי ספרי מלכים ודברי הימים למעשי חזקיהו ודורו מתגלה במילים

44. הנבואה שבפרקים י'-י"ב היא המשך זו שבח', ד - ט', ו. הראשונה מספרת על מסע אשור על יהודה ומסתיימת בישועת ה' ועליית המלך הצדיק. השנייה חוזרת על אירועים אלו וממשיכה בתיאור העתיד המושלם שיהיה. שתי הנבואות מדברות על אותו אירוע ומשלימות זו את זו, שכן בשתייהן 'מטה האלוהים' הוא אותו מטה – אשור, בשתייהן מתוארת התשועה כ"אֹר" (ט', א; י', יז), כשרפה (ט', ד; י', טז-יז) וכהסרת "עֲלוֹ" ו"סָבְלוֹ" של הנוגש (ט', ג; י', כז). גם המלך הצדיק הוא ללא ספק אותו המלך. מכל זה ברור שמדובר בשתי נבואות על אירוע אחד.

45. ראו: שרלו (לעיל, הערה 2), עמ' 77-79, 87.

46. ראו למשל: רד"ק, ר' אליעזר מבלגנצי ומלבי"ם. צריך לציין שלעניין זה אין חשיבות של ממש לשאלה האם "מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם" מחובר להמשך הפסוק, כפי שעולה מהטעמים, או שהוא מדבר על הנאמר לפניו, כפי שתופסים למשל רד"ק, ר' אליעזר מבלגנצי, מלבי"ם ואלשיך.

שבהן הם משתמשים מעשיהם ומצבם ובסדר עריכת הדברים. כך מעריך בעל ספר מלכים את חזקיהו ואת מעשיו:

בַּה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בָּטַח וְאַחֲרָיו לֹא הָיָה כָּמֹהוּ בְּכָל מַלְכֵי יְהוּדָה וְאַשֶׁר הָיוּ לִפְנָיו. וַיִּדְבֹק בַּה' לֹא סָר מֵאַחֲרָיו וַיִּשְׁמֹר מִצְוֹתָיו אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה. וְהָיָה ה' עִמּוֹ בְּכָל אֲשֶׁר יַצֵּא יְשׁוּכִיל וַיִּמְרֹד בְּמֶלֶךְ אֲשׁוּר וְלֹא עָבְדוּ. הוּא הִכָּה אֶת פְּלִשְׁתִּים עַד עֶזְהָ וְאֶת גְּבוּלֶיהָ מִמְּגִדָּל נֹצְרִים עַד עִיר מִבְּצָר (מל"ב י"ח, ה-ח).

זו הערכה טובה ביותר, חסרת כל ביקורת. הנקודה המעניינת היא שהמרד מובא בצמוד לאמירה "וְהָיָה ה' עִמּוֹ בְּכָל אֲשֶׁר יַצֵּא יְשׁוּכִיל", ולכן הוא נתפס בפסוקים אלו כדבר טוב, כמעשה מוצלח שנעשה בהשראת הקב"ה. והנה, במקום להמשיך כאן בתיאור תוצאת מעשים אלו, מסע סנחריב, העורך מספר על הצלחת חזקיהו במלחמתו בפלשתים, ולאחר מכן, על פני ארבעה פסוקים, חוזר על סיפור נפילת שומרון וממלכת ישראל בידי אשור. הזכרת נפילת ממלכת ישראל במקום זה נראית תמוהה, שהרי רק מספר פסוקים קודם לכן מובא סיפור נפילת ישראל וטעמה על פני פרק שלם וארוך למדי. מדוע הסיפור חוזר כאן? נראה לי שמטרת העורך היא ליצור הרחקה משמעותית וארוכה יחסית בין הזכרת מרד חזקיהו לבין סיפור מסע סנחריב. נוצר כאן ממש נתק בין הדברים, כאילו אין קשר ביניהם. באופן זה נראה מסע סנחריב כעוד מסע של האשורים לאזור, ללא קשר למעשי חזקיהו. נראה הדבר כאילו העורך מבקש לנתק את הקשר בין האירועים כדי שלא תעלה על דעת הקורא מחשבת ביקורת על המרד. אם הייתה לעורך ביקורת על המרד, סביר שהיה מזכיר את המרד לאחר הזכרת הניצחון על פלשתים, ומיד לאחר מכן מביא ללא הפסקה את סיפור מסע סנחריב.⁴⁷

הדברים מודגשים אפילו יותר בספר דברי הימים. לאחר תיאורים ארוכים של מהפכת חזקיהו מופיעות מילות הערכה משמעותיות ביותר:

וַיַּעַשׂ כְּזֹאת יְחִזְקִיָּהוּ בְּכָל יְהוּדָה וַיַּעַשׂ הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר וְהָאֱמֶת לִפְנֵי ה' אֱלֹהָיו. וּבְכָל מַעֲשֵׂה אֲשֶׁר הִחֵל בְּעִבּוֹדַת בַּיִת הָאֱלֹהִים וּבַתּוֹרָה וּבַמִּצְוָה לְדַרְשׁ לְאֱלֹהָיו בְּכָל לְבָבוֹ עֲשֵׂה וְהַצְלִיחַ (דה"ב ל"א, כ-כא).

מיד לאחר מכן מסופר על מסע סנחריב. סיפור זה מובא ללא הזכרת המרד כלל, אלא כאירוע החורג מהצפוי לאור התנהגות חזקיהו והעם: "אַחֲרֵי הַדְּבָרִים וְהָאֱמֶת הָאֵלֶּה בָּא סִנְחַרִּיב מֶלֶךְ אֲשׁוּר" (שם ל"ב, א). נראה כאילו בוא מלך אשור אינו קשור כלל למעשה כלשהו של חזקיהו. אם הייתה ביקורת על המרד היינו מצפים שזו לפחות

47. ראו גם פירוש אברבנאל במקום. אברבנאל מציע שני הסברים שונים לסיבת ההזכרה החוזרת של נפילת ישראל. לדבריו הדבר בא להדגיש את צדקתו של חזקיהו או להצדיק מעשים שלו. ראו גם: G. Hens-Piazza, *Kings 1-2*, Nashville 2006, p. 361; W. Brueggemann, *1 & 2 Kings*, Macon 2000, p. 492.

תוזכר כאן. אם מסע סנחריב בא, ולו בחלקו בלבד, בגלל המרד באשור שלא היה על המלך לעשותו, הרי שהמילים "אַחְרֵי הַדְּבָרִים וְהָאֲמֹת הָאֵלֶּה" מסתירות את הדבר באופן ניכר ובלתי-סביר. איך ייתכן כי המצב הורע כל כך באופן פתאומי, לדעת הנבואה אחת הסיבות לכך היא המרד (ואולי גם התנהגות חברתית לא נאותה), והנבואה כלל אינה אומרת זאת? איך ייתכן שהנבואה משאירה אותנו בתמיהה על כל נושא הגמול, במקום לנצל את ההזדמנות ולהסביר וללמד אותנו כאן מה נכון ומה לא נכון לעשות? ספר דברי הימים טורח שוב ושוב להסביר את הקשרים בין התנהגות המלך והעם למצב המדיני-ביטחוני,⁴⁸ וכאן פתאום הוא מתעלם מכך? נראה שהאפשרות הסבירה ביותר היא לומר שאין לעורך דברי הימים שום ביקורת על המרד.

3. סיכום גישת הנבואה למרד

ראינו שהנבואה לא תקפה את מרד חזקיהו באשור. גם לפי הגישה שישעיהו מתנגד להכנות כלשהן ולכן ביקר את ההכנות למרד, הרי עובדה היא שלא אמר מאומה ישירות ובפירוש כנגד המרד, ובעניין ההכנות נתן מיכה תמיכה נבואית לחזקיהו. חזקיהו עומד בדרישה העיקרית של הנביאים: לזכור כל הזמן שהכול בידי שמים, "קִנְיָתָהּ ה' צְבָאוֹת תַּעֲשֶׂה זֹאת" (ישעיהו ט', ו) – הקב"ה הוא הגורם האמתי הקובע את תוצאות המלחמה ולא הכנות האדם. למעשה חזקיהו שומע לקול הנביא, אינו כורת בריתות ואינו מצטרף לאחרים במרד שלהם באשור, וכשהוא מסיים הכנותיו הוא מוודא בנאום חד וברור שכל אנשיו מבינים שהכול תלוי בה'. ירמיהו ועזרא, עורכי ספרי מלכים ודברי הימים, לא רק שאינם מעבירים שום ביקורת על מעשי חזקיהו, הם מגלים בביטויי השבח ובסדר עריכת הכתובים את דעתם הטובה על חזקיהו ומעשיו. יש אמנם מחכמינו שתוקפים את חזקיהו על המרד, אבל יש גם החושבים שנכון עשה. בניגוד לביקורת המושמעת במשנה במסכת פסחים שהובאה בתחילת פרק זה, יש דרשת חז"ל התומכת במעשי חזקיהו:

יחזקיהו מלך יהודה עשה ארבעה דברים, והסכימה דעתו לדעת המקום... סתם מי גיחון –
והסכימה דעתו לדעת המקום, שנאמר "יחזקיהו סתם את מוצא מימי גיחון [העליון]
וישרם למטה מערבה לעיר דוד ויצלח יחזקיהו בכל מעשהו" (דה"ב ל"ב, ל).⁴⁹

אי-אפשר אם כן לומר באופן גורף שהנבואה וחז"ל היו נגד המרד.

48. עורך ספר דברי הימים מסביר כמעט תמיד את הקשר בין ההתרחשויות במישור המלוכה והממלכה לבין התנהגות המלך והעם לטוב ולרע. חמישים ושלושה אירועים כאלו מצאתי מוסברים, ורק שלושה אינם מוסברים (עליית בעשא על אסא, מסע סנחריב והורדת יהואחז מלך יהודה ממלכותו). מסע סנחריב לא רק שסיבתו אינה מובאת, אלא שהוא אינו מקושר כלל לאירוע אחר. למעשה, הוא נראה כלא מתאים למסופר על התנהגות חזקיהו והעם קודם לכן.
49. אבות דרבי נתן נו"א פ"ב, מהד' שכטר עמ' ו.

ה. סיכום

הראיתי במאמר זה שהטענות כנגד חזקיהו ודורו כאילו נהגו באי־צדק ובעוול חברתי, שרבים היו חסרי אמונה בה', ושפעלו בניגוד לדעת הנביאים בעניין המרד באשור – אינן מוצדקות ואין להן על מה להתבסס.

נבואות ישעיהו א' ומיכה א'-ג', שעליהן בעיקר מתבססות הטענות בנושא אי־הצדק החברתי, נאמרו בתחילת מלכויות אחז וחזקיהו בהתאמה, לפני המהפכה הדתית של חזקיהו. הביקורת של ישעיהו על התנהגות העם, שבאה לידי ביטוי בעיקר בפרקים כ"ב וכ"ט-ל"א, אינה נאמרת כנגד חזקיהו ורוב הדור אלא כנגד סיעות קטנות בעם שאינן מתנהגות כראוי. גם בעניין המרד באשור אין ביקורת נבואית מפורשת אלא רק כנגד הגישה העקרונית ביחס להכנות למרד. עורכי ספרי מלכים ודברי הימים אינם מעבירים שום ביקורת על חזקיהו ודורו בעניינים אלו (שלא כמו בעניין ביקור המשלחת הבבלית) אלא מהללים ומשבחים אותם בכל פה. אין בכתוב רמז של ממש לביקורת על חזקיהו ועל רוב דורו בתקופות אלו.

מנהיג נשפט לא על מעשה יחיד שעשה אלא על התנהלותו הכללית ועל תגובתו לביקורת המושמעת עליו. והנה, חזקיהו שומע בעקביות שוב ושוב לדברי ישעיהו ועושה כדבריו: הוא מחליף את שבנא באליקים בן חלקיהו בתפקיד "אֲשֶׁר עַל הַבַּיִת";⁵⁰ הוא אינו כורת בריתות עם הפלשתים, עם המצרים ועם יתר עמי האזור כהכנה למרד באשור; עם סיום ההכנות למרד הוא מגלה בנאומו את אמונתו הגדולה בה' ומזכיר לעם שלא הביצורים שהכינו יושיעו אותם אלא אמונתם בה';⁵¹ והדבר הראשון שהוא עושה עם עליית צבא אשור על ירושלים הוא "וַיִּבְאֵ בַּיִת ה'... וַיִּשְׁלַח... אֶל יִשְׁעִיָּהוּ בֶן אֲמוּץ הַנְּבִיא" (ישעיהו ל"ז, א-ב).

יש אמנם אפשרות להסביר חלק מהכתובים בשונה מההסברים שנתתי במאמר זה, ברוח הטוענים כנגד חזקיהו. אולם נראה לי שכאשר ישנן שתי אפשרויות להסבר, שאחת מהן יוצרת פער גדול בין הכתוב בספרים השונים, בעוד שהשנייה מצמצמת ואף מעלימה פער זה – האפשרות השנייה עדיפה.

אין בידינו תשובה ברורה לשאלה מדוע אירע מסע סנחריב, אבל ההתנהגות הנאותה של חזקיהו ודורו היא שגרמה לדחיית קיום נבואת מיכה – "לָכֵן בְּגִלְלַתְּכֶם צִיּוֹן שָׁדָה תִּחְרַשׁ וִירוּשָׁלַם עֵינַי תִּהְיֶה וְהָרַ הַבַּיִת לְבָמוֹת יַעַר" (מיכה ג', יב) – לתקופה מאוחרת יותר, והיא שזיכתה אותם בהצלה "בְּחָרְבַּ לֹא אִישׁ וְחָרְבַּ לֹא אָדָם" (ישעיהו

50. בנבואת ישעיהו שלפני המרד שבנא הוא "אֲשֶׁר עַל הַבַּיִת" (כ"ב, טו), וישעיהו אומר שעקב התנהגותו הוא יוחלף בתפקידו על ידי אליקים בן חלקיהו (שם, יט-כב). בזמן מצור סנחריב על ירושלים מסופר שאליקים בן חלקיהו הוא "אֲשֶׁר עַל הַבַּיִת" (ל"ו, ג). וראו גם רש"י ורד"ק בפירושים לישעיהו כ"ב, כ.

51. ראו: דה"ב ל"ב, ז-ח.

התנהגות חזקיהו ודורו לאחר המהפכה הדתית

ל"א, ח). זאת כאשר "וישלח ה' מלאך ויכחד כל גבור חיל ונגיד ושר במחנה מלך אשור... ויושע ה' את חזקיהו ואת ירמיהו ואת ירמיהו מיד סנחריב מלך אשור ומיד כל" (דה"ב ל"ב כא-כב).

